

فهرست حواشی و تعلیقات بر متون فارسی

علی جهانشاهی افشار

پرداخته است و در همین راستا، آنها را به ۴ نسل تقسیم کرده است:

۱. نسل اول، که پیشوایان تصحیح انتقادی متون بودند، غالباً تحصیلات قدیمه و حوزوی داشتند دکتر مدبری از این نسل به «بحر العلوم‌های عصر خود» یاد می‌کند و از چهره‌های شاخص آن، علامه محمد قزوینی، عباس اقبال آشتیانی، محمدتقی بهار، احمد بهمنیار، بدیع‌الزمان فروزانفر، جلال‌الدین همایی، سعید نفیسی، محمدتقی مدرس رضوی و مجتبی مینوی را نام می‌برد.
۲. نسل دوم غالباً شاگردان استادان نسل اولی بودند و بیشترشان در ردیف نخستین دانشجویان ادبیات فارسی دانشگاه محسوب می‌شدند که در دهه بیست و سی موفق به اخذ درجه دکتری شده بودند. دکتر محمد معین، دکتر سیدمحمد دبیرسیاقی، دکتر حسن سادات‌ناصری، استاد میرجلال‌الدین محدث آرموی، دکتر سیدصادق گوهرین، دکتر سیدضیاءالدین سجادی، دکتر عبدالحسین نوایی، استاد تقی بینش، استاد ایرج افشار و دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی از آن جمله‌اند.
۳. نسل سوم، استادانی هستند که آثارشان از دهه چهل و پنجاه شهرت یافته و تا کنون نیز ادامه داشته است. از میان این گروه از حاشیه و تعلیق‌نویسان می‌توان به دکتر محمدامین ریاحی، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، دکتر علی فاضل و استاد محمد روشن اشاره کرد.
۴. نسل چهارم، استادان و ادیبانی هستند که عموماً بعد از انقلاب به انتشار آثار خود پرداخته‌اند. از جمله ایشان می‌توان به دکتر محمود عابدی، دکتر میرجلال‌الدین کزازی و استاد نجیب مایل هروی اشاره کرد.

در ادامه، دکتر مدبری در قسمت سوم مقدمه، که عنوان «هدف و روش تهیه فهرست» را داراست، بیان می‌کند که «نگارنده در اینجا سعی نموده است که ۱۵۰ کتاب را از میان صدها اثر منظوم و منثور برگزیند که دارای حواشی یا تعلیقات یا توضیحات خاص هستند. این توضیحات بر متون، شامل موضوعات متنوعی از لغت، ترکیب، اصطلاح علمی، اعلام (اشخاص، جای‌ها، کتاب‌ها)، ترجمه و شرح آیات، اخبار و احادیث، ترجمه و شرح ضرب‌المثل‌ها و عبارات عربی و امثال آنهاست». دکتر مدبری در همین بخش ادامه می‌دهند: «این گونه یادداشت‌های تحقیقی با عنوان حواشی یا تعلیقات، پس از گذشت حدود یک قرن از تاریخ تصحیح متون، آنقدر انبوه شده که در لابه‌لای هزاران هزار صفحه کتاب گم گشته است و لذا تهیه فهرستی از آنها به صورت الفبایی با ذکر منبع، می‌تواند همچون یک کتاب راهنما در جهت تحقیقات ادبی، تاریخی، عرفانی، دینی، علمی و فرهنگی برای اهل پژوهش و تتبعاتی از این دست مفید باشد». گفتنی است که اثر حاضر، فهرست تعلیقات و حواشی ۱۵۰ اثر از ۶۷ مصحح برجسته را شامل می‌شود و دربردارنده ۱۳۵۰۰ عنوان یادداشت است که به ترتیب الفبایی تهیه گردیده است.

* فهرست حواشی و تعلیقات
بر متون فارسی (لغات،
اصطلاحات و اعلام).
* دکتر محمود مدبری.
* چاپ اول تهران: دانشگاه
شهید باهنر کرمان، ۱۳۸۷.

فهرست حواشی و تعلیقات بر متون فارسی آخرین کتابی است که از استاد دکتر محمود مدبری به چاپ رسیده است. دکتر مدبری سال‌هاست که هیاهوی تهران را ترک گفته و در آرامش کویر کرمان به پژوهش و تدریس در حوزه ادبیات فارسی پرداخته است. یکی از ارزش‌هایی که در پژوهش‌های ایشان همیشه لحاظ شده، پر کردن جاهای خالی عرصه‌های پژوهشی است. بر همه اهل فن واضح است که نیاز به چنین فرهنگی برای پژوهشگران حوزه ادبیات کاملاً محسوس بود و استاد با درک این کاستی، اقدام به انجام این مهم نمود. در اینجا ضمن گفتن دست‌میزاد به ایشان، به معرفی این اثر می‌پردازیم. دکتر مدبری در مقدمه این کتاب آورده است که «ورود به تحشیه متون، کاری است بسیار دشوار، دامن‌دار و نیازمند به تفحص و تحقیق طولانی و به سبب تنوع موضوعات و تألیفات، تحقیقاً از عهده یک تن خارج است و پژوهشی با برنامه و گروهی - تخصصی را می‌طلبد. اما نگاهی مختصر و کوتاه بر روند حاشیه‌نویسی و تعلیق‌نگاری بر متون فارسی در قرن اخیر، خود داستان دیگری است، که در اینجا اندکی بدان پرداخته می‌شود».

دکتر مدبری در ادامه مقدمه، متون تصحیح‌شده به چاپ رسیده را از نظر انواع تحقیق و ارائه متون، به ۵ دسته تقسیم کرده‌اند:

۱. متونی که فقط تصحیح مقابله‌ای شده‌اند و فاقد مقدمه و فهرس هستند
۲. متن‌هایی که مقدمه‌ای مختصر و ناکافی دارند، با تصحیح و مقابله متن.
۳. متن‌هایی که مقدمه‌ای مختصر و ناکافی دارند، با تصحیح و مقابله متن و یک یا چند فهرست.
۴. متونی که دارای مقدمه مفید، همراه با تصحیح و مقابله و فهرس است.
۵. متونی که دارای مقدمه مفید، همراه با تصحیح و مقابله و نیز حواشی و تعلیقات و فهرس است.

در ادامه، دکتر مدبری به معرفی حاشیه‌نویسان و تعلیق‌نگاران برجسته